

TUJCI IN TUJE V ROMANIH *PRIŠLEKI IN FRANCOSKI TESTAMENT*

Katja MIHURKO PONIZ¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Tujci in tuje v romanih *Prišleki in Francoski testament*

V članku sem s pristopom, ki so ga izoblikovali raziskovalci v polju imagoloških raziskav, preučila podobo Švice v Kovačičevem romanu in jo primerjala s podobo Francije, kakor jo vidi prvoosebni pripovedovalec *Francoskega testamenta* ob babičinem pripovedovanju in lastnem preučevanju francoske kulture in zgodovine. V drugem delu razprave sem ta spoznanja nadgradila z raziskavo likov migrantov in migrantk, ki v soočenju s tujim okoljem sebe doživljajo kot tujce/tujke ali jih kot take sprejemajo drugi. V zadnjem delu razprave sem raziskala, kako je v obeh romanih tujost prikazana kot odnos do sveta.

KLJUČNE BESEDE: tujci, tematologija, Lojze Kovačič, Andrej Makine

ABSTRACT

Foreigners and the Other in the Novels *The Newcomers* and *Le testament français*

In this paper, using an approach created by researchers in the field of imagology, I analyse the image of Switzerland in Kovačič's novel and compare it with the image of France as seen by the first-person narrator of *Le testament français* through his grandmother's stories and his own studies of French culture and history. In the second part of the discussion I expand on this theme with research of the characters of male and female migrants who in encountering a foreign environment experience either themselves or others as foreigners. In the last part of the paper I analyse how Otherness is presented as an attitude towards the world in both novels.

KEY WORDS: foreigners, topicology, Lojze Kovačič, Andrej Makine

UVOD

Podobe tujega, ki so lahko upodobitve tujih dežel ali literarne osebe v vlogi migrantov oziroma migrantk, odkrivamo v evropski kulturi že v mitologiji. Julia Kristeva, francoska teoretičarka bolgarskega rodu, v raziskavi teme tujcev in tujega, objavljeni pod naslovom *Étrangers à nous-même* (1988), ugotavlja, da moramo, če želimo razkriti najzgodnejše upodobitve tujega, poseči v mitologijo. Avtorica poudari, da so bili prvi tujci tujke, in sicer

¹ Dr. feministične teorije in ženskih študij, docentka, Univerza v Novi Gorici, Vipavska 13, SI-5000 Nova Gorica; e-naslov: katja.mihurko-poniz@guest.arnes.si

mitološka Io, ki je, spremenjena zaradi Herine ljubosumnosti v kravo, bežala po različnih delih sveta pred obadom, ki ji ni dal miru. Kot druge tujke iz mitološkega izročila navaja danaide. Tudi njihovo tujstvo je povezano z moškimi, saj iz svoje domovine Egipta zbežijo zaradi brutalnosti svojih snubcev. V antični grški književnosti se tuji pojavijo velikokrat, največkrat z negativnim predznakom. Tujci so barbari, pri čemer Kristeva opozarja, da je med grškimi tragedi besedo barbar največkrat uporabil Evripid. Pri njem je ta beseda imela tudi bolj pejorativen pomen kot pri Ajshilu in Sokratu (Kristeva 1991: 51–52), iz česar Kristeva sklepa, da je sčasoma v grški družbi tujost postajala vedno bolj nesprejemljiva. Kot najzapletenejše in zaradi tega še vedno vznemirljivo besedilo, ki prikazuje tujost, lahko izpostavimo Evripidovo *Medejo*, ki ne tematizira le tujkine usode, temveč hkrati govori o tem, da je za žensko usoda tujke težavnejša kot za moškega. Kot ugotavljajo sodobne migracijske študije,² je spol pomemben vidik, ki ga je treba vključiti v raziskave. Medtem ko zgodovinske, sociološke, antropološke in demografske raziskave migracij že pogosto vključujejo koncept spola, to problematiko v literarni vedi še premalokrat razumemo kot raziskovalni izziv.

To ugotovitev bi lahko prenesli tudi v slovensko literarno vedo, kjer je podoba migrantke tako rekoč netematizirana, čeprav obstajajo besedila, ki kar kličejo po takšni raziskavi, saj so migrantke v njih prikazane izjemno stereotipno.³ Podobe tujcev in tujega na visoki umetniški ravni ubesedujejo romani Lojzeta Kovačiča, še posebno prvi in drugi del *Prišlekov*. Ta roman bom v pričujoči raziskavi primerjala z romanom *Francoski testament* pisatelja Andreja Makina. Odločitev za primerjalni pristop izhaja iz določenih podobnosti v obeh romanih, ki so jih v letu 2010 izbrali za maturitetni besedili na maturi iz slovenščine. Ker gre v obeh besedilih za izjemno zanimive upodobitve tujstva, ki niso bile raziskane ne v slovenski literarni vedi ne v besedilih, ki so izšla kot gradivo za pripravo na maturo, se zdi smiselno opraviti raziskavo, s katerimi bom te podobe raziskala in hkrati pokazala, da je v obeh delih usoda tujcev in tujk z vsemi posebnostmi njihovega bivanja v tuji kulturi zaživela na umetniško izviren način.

Podobe tujcev in tujega v književnih besedilih preučuje panoga primerjalne književnosti, ki jo imenujemo literarna imagologija. Njen raziskovalni predmet so upodobitve tujih dežel, ki jih avtor opazuje kot predstavnik drugega naroda ali kulture, pri čemer seveda, kot ugotavlja Daniel-Henri Pageaux, »pisatelj pri izdelavi 'podobe' tujega ni posnemal resničnosti, saj je izbral samo del potez, del elementov, za katere je sodil, da so pomembni za 'njegovo' predstavo tujega« (Pageaux 2008: 38). Pageaux poda tudi zanimivo hipotezo o podobi, saj pravi, da nastane, ko se zavemo nekega jaza v odnosu do drugega, nekega tukaj glede na drugje« (Pageaux 2008: 20).

Med besedila, ki podajajo podobe drugih kulturnih resničnosti, sodijo denimo knjiga *O Nemčiji* Madame de Staël, Montesquieujeva *Perzijska pisma*, Goethejevo *Italijansko potovanje* in še mnoga besedila, kjer avtorji beležijo vtise o tuji kulturi, s katero se sreču-

² Prim. Gabaccia (2006: 3–26); Bergland (1992); Braidotti in Vonk (2009).

³ S te perspektive bi bilo treba še enkrat raziskati besedila z lepovidskim motivom in še zlasti upodobitve aleksandrink v Tomšičevih romanih *Južni veter* (2002) in *Grenko morje* (2002).

jejo na svojem potovanju po tujini. Za imagološke raziskave niso zanimivi le literarizirani potopisi, temveč tudi leposlovje, v katerem je avtor dogajanje postavil zunaj meja svoje domovine. V slovenski književnosti je soočenje s tujo kulturo velikokrat prikazano kot konfliktno, kar je mogoče razložiti z odnosom do tujega v slovenski »nacionalni identiteti«, kakor jo razlaga Slavoj Žižek v delu *Jezik, ideologija, Slovenci*. Žižek poudarja, da je igrala kmevska zakoreninjenost odločilno vlogo v ideološkem procesu, v katerem se je subjekt prepoznal/pripoznal za Slovenca: »prepoznati se za Slovenca, odzvati se klicu dolžnosti do Naroda, je pomenilo priznati svojo zakoreninjenost v kmetstvu«. ⁴ To je še posebno opazno v izseljenski literaturi, kjer je zapuščena domovina, največkrat slovensko podeželje, velikokrat idealizirana. O tem piše tudi Marjan Dolgan:

Izseljenska tematika v slovenski literaturi ni redkost, vendar je oblikovana večinoma kontrastno: ob ubožni, a idilični domovini stoji bogatejša, toda brezobzirna tujina, ki sicer daje delo in boljši zaslužek, toda hkrati brezobzirno telesno in duhovno izžema tujce (Dolgan 1998: 151).

Dolgan nato opozori na Kovačičeve *Prišleke*, ki »to shemo temeljito razrahljajo s pripovedovalčevimi spomini na švicarski Basel, ki se kot vodilni motiv pojavljajo skozi ves roman« (1998: 151). V smislu imagoloških raziskav bom preučevala podobo Švice v Kovačičevem romanu, kakor nam jo avtor predstavi s prvoosebni pripovedovalcem. To podobo bom primerjala s podobo Francije, kakor jo vidi prvoosebni pripovedovalec *Francoskega testamenta* ob babičinem pripovedovanju in lastnem preučevanju francoske kulture in zgodovine. V drugem delu razprave bom ta spoznanja nadgradila z raziskavo likov migrantov in migrantk, ki v soočenju s tujim okoljem sebe doživljajo kot tujce/tujke ali jih kot take sprejemajo drugi. V zadnjem delu razprave bom raziskala, kako je prikazana v obeh romanih tujost kot odnos do sveta.

PODOBE ŠVICE IN FRANCIJE

Kovačičevi *Prišleki* se dogajajo v Sloveniji, kamor se iz Švice preseli pripovedovalčeva družina. Podobe iz švicarskega obdobja se v romanu ne pojavljajo zelo pogosto, vendar imajo vselej poseben pomen. Pojavijo se že na samem začetku besedila, ko družina šele zapušča Basel. S prvim opisom mesta ustvari pisatelj podobo urbanega okolja, ki ga prvoosebni pripovedovalec, desetletni Bubi, doživlja izrazito subjektivno, v njegovih očeh mesto oživi, je posebjeno:

Zdaj sem videl, kakšen je Basel, kadar ga zgrabi vrtoglavica. Najprej kot kaka debela, sivo zelena kača, ki leti nazaj pol po tleh, pol po zraku ... v nekakšno ogromno

⁴ Prim.: Žižek (1987: 43). Žižek v tej zvezi opozarja tudi na Tavčarjevo *Cvetje v jeseni*, kjer vrnitev na kmete »nastopi kot rešitev meščana iz njegove življenjske stiske, ki je sama rezultat praznega, nezakoreninjenega mestnega življenja«.

sesajočo trobo zadaj ... pravcato razkosavanje, huda ura, orkan. Potem sem zagledal stekleno kroglo, ki je počasno plavalala na nebu. Nisem mogel dognati, če je kupola Mustermesse ali glavne železniške postaje (Kovačič 1984: 9–10).

Ko zapušča Basel, se Bubijev pogled ustavlja na prostorih, ki jih dobro pozna, na ulicah, kjer se je igral, teniškem igrišču, kamor sta nekoč odšla z očetom, in na kopališču, kjer se je kopal s sestro. Tudi v nadaljevanju romana Švico vedno doživljamo z Bubijeve perspektive, podob iz prve domovine pripovedovalec ne vključuje, da bi seznanil bralce s tujo kulturo, temveč ko mu aktualno dogajanje priklīče v spomin dogodke iz preteklosti. Tako selitev iz Bohoričeve ulice v staro Ljubljano oživi občutke ob selitvah v Baslu:

... iz zelene hiše v Gerbergässli v podrtijo v Steinenvorstadt, iz te na Rue de Bourg zraven pasaže, po kateri se je prišlo k Renu ... od tam na lepo Rue Helder z vodnjakom sredi ceste in spet odtod na trg blizu Misijonske šole in končno znova nazaj v zeleno hišo na Gerbergässli ... (Kovačič 1984: 187)

Hiša na Mestnem trgu ga spomni na njegovo rojstno hišo, golobi, ki jih je opazoval tudi v Baslu, mu dajo občutek, kot da se je vrnil v preteklost:

Zdaj sem bil na lepem spet tukaj, na trgu, z gnečo trgovin in golobje so znova nadzorovali moje obnašanje, kakor že nekoč na Elisabethinem trgu. Motrili so me ocenjujoče kakor češ, kaj in koliko stvari se mi bo pripetilo spet v tem novem okolišu (Kovačič 1984: 188).

V drugem delu romana, ko se Bubi vse bolj čuti kot del nove domovine, spominsko vračanje v preteklost ni več le beg, ki izvira iz občutka nepripadnosti in konfliktov z okoljem, v katerem živi. Prvoosebni pripovedovalec odkriva izmuzljivost in nezanesljivost spomina, spoznava, da dogodki počasi drsijo v pozabo, čuti nemoč pred nezbežnim odtekanjem časa, a hkrati se zave, da spomin iz preteklosti lahko obogati sedanost in ji da nov pomen. Tujstvo ni le zaznamovanost z odsotnostjo nečesa, temveč zaradi pripadnosti različnim svetovom in ne le enemu samemu, omogoči posebna doživetja:

Ta pogled z verande, ki se je nekoliko zibala in tresla, kot da se nahajam na krovu rečnega parnika, mi je Ljubljano naenkrat naredilo bližje, zanimivejšo ... razširilo jo je ... Spomnila me je zabrisano na neko določeno mesto v Baslu ... to! to! ... odkoder sem opazoval Ren, ki je prav takole bučal in se vrtinčil med stebri ... Samo kje je bilo to? ... Hotel sem na vsak način dognati ... [...] Buljil sem v vodo, kako se peni, poslušal bučanje in glasove ljudi, ki so se jezno vzpenjali gor, čutil sem vrtočlavico, tresenje, ki me je vzpodbujalo, da bi poletel ... Res, bil sem začaran ... ampak tistega prekletega mesta v Baslu, kjer se je vso to nekoč odvijalo in slišalo, v spominu nisem mogel določiti (Kovačič 1984: 338).

Baselske vinjete v prvoosebnem pripovedovalcu ponovno oživijo ob želji, da bi pi-

sal o sebi, kakor je Cankar. V spominu se prebudijo živopisne podobe mestnega hrupa, pisanih reklam, avtomobilov, kazinoja, potepanj ob Renu, parnikov, nasadov, živalskega vrta, karnevalov in slavij. Pripovedovalec ob tem spoznava, da je bilo to

kakor raj, iz katerega sem bil izgnan ... drug svet, v katerem se ni bilo mogoče več spoznati ... saj sem bil že zdaj kot plošča, ki je bila z eno platjo že tako dolgo zagrebena, da je bila spodaj že vsa obledela in čisto zarasla; pozabljena! ... Imel sem dvojno življenje, že večkrat, že stotič ... ampak tole iz Basla je bilo res izrazito! (Kovačič 1984: 386)

Tudi v navedenem odlomku je Švica prikazana kot idealizirani prostor pripovedovalčevega zgodnjega otroštva, za katerega ve, da živi le v spominu, a vendar tako močno, da mu preprečuje, da bi se povsem zlil z okoljem, v katerem živi. Toda vedno večja pripadnost očetovemu narodu, želja, da bi se zasadil v njem, odkril njegovo literarno ustvarjalnost in ji dal svoj prispevek, ga pripelje do dveh slovenskih kulturnikov, ki osvetlita njegovo pripadnost dvema svetovoma z drugačne perspektive. Ob srečanju z Otonom Župančičem, ki ga doživlja kot velikana slovenske literature, prvič zares občuti, da pripadnost še nekemu drugemu okolju v slovenskem prostoru ni razumljena kot prednost, obogatitev, temveč začuti ob pesnikovi pripombi, da je prišel iz Švice, porog: »Gledal me je skozi črno obrobijene naočnike nekoliko porogljivo ... no, Švica je bila res majhna in še vojne ni imela, zato so se zmeraj norčevali iz nje ... in radovedno kot kakega redkega ptiča« (Kovačič 1984: 409).

Povsem drugačno je zadnje srečanje s pesnikom Tinetom Debeljakom, saj Bubija ne navda z občutkom manjvrednosti, temveč topline.

Slutil sem, da je na begu in vedel sem, kako hudo je, če se moraš izseliti ... Bil je prijazen človek in način njegovega obnašanja je bil ogret od znotraj. Kaj takega te okrepi, vzdigne, daje ti podoben občutek, kot lepa umetnina ... svet ti je znova podarjen, z ali brez ognja, v katerem gre vse k hudiču (Kovačič 1984: 474).

S prikazom dveh različnih pesnikov in občutkov, ki jih vzbudita v Bubiju, Kovačič nakaže tudi svojo umetniško pot. Zaradi drugačnosti nikoli ni postal pisateljska figura v Župančičevem slogu, temveč ga je njegovo tujstvo zaznamovalo kot obstranca, ki ni mogel pripadati samo enemu svetu, svetu zmagovalcev, saj je to zahtevalo preveč poenostavljeno razmerje do resničnosti, ki ga je kot človek z izkušnjo dveh domovin zavračal.

Tudi pisatelj Andrej Makine je zaznamovan s tem, da nosi v sebi dve kulturi, lahko bi rekli celo dve domovini, čeprav je v Francijo prišel že kot odrasel moški. Vendar je v njegovem romanu *Francoski testament* druga dežela ves čas prisotna na podoben način kot pri Kovačiču. Tudi pri Makinu je fokalizator večinoma deček, čeprav se v tej vlogi večkrat pojavi tudi drugi pomembni lik romana – njegova babica Charlotte. V obeh romanih gre za prvoosebno pripoved, v kateri je pri Kovačiču pripovedovalec skoraj vselej identičen s fokalizatorjem, medtem ko so pri Makinu narativne strategije zapletenejše.

V okviru pričujoče raziskave se jim bomo posvetili le toliko, kolikor jih bomo lahko povezali s podobami tujega. Zgodba *Francoskega testamenta* se skoraj ves roman dogaja v Rusiji oziroma v Sovjetski zvezi, šele na koncu se kot dogajalni prostor pojavi tudi Francija. Tako spoznavamo tudi v Makinovem besedilu za pripovedovalca tujo deželo iz spominov literarne osebe in ne z neposrednim doživljanjem ali srečanjem s tujo kulturo. Kakor že pri Kovačiču je tudi pri Makinu tuja dežela literarni osebi bližje in velikokrat bolj domača kot tista, v kateri živi. Podoba Francije, kakršno posreduje pripovedovalec v Makinovem romanu, je izrazito subjektivna. Kakor je za Kovačičevega Bubija Švica izgubljeni raj, je tudi za babico prvoosebnega pripovedovalca v *Francoskem testamentu* Francija idealizirani prostor, v katerega se ne bo nikoli več vrnila. Obe mesti, Pariz in Basel, se v romanih pojavljata kot metafori za razkošje, raznolikost, svetovljanskost in delujeta kot kontrast revni vsakdanjosti, v kateri živijo romaneskne osebe. Čeprav Aljoša doživlja Francijo le iz babičinega pripovedovanja, se čuti kot del njene kulture, kar mu daje, kakor Bubiju, moč za kratek pobeg iz revščine, ki vlada v Sovjetski zvezi. Vendar se oba zavedata resničnosti, vesta, da sta njuni deželi postavljeni na tla domišljije in živita v spominih. Bubi se zaveda, kako težko je spomine spremeniti v besede na papirju: »Vedel sem ... to je bilo težko, pretežko, skoraj tako, kot opisati sanje, nikjer ni bilo nič trdnega, kar bi lahko zagotovo zagrabil in tudi nič tako krhkega in izmuzljivega, na kar bi smel trdno položiti roko ...« (Kovačič 1984: 447) Tudi pri Makinu gre za literarizirano podobo tujine, vendar pripovedovalec ne dvomi o moči jezika, ne sprašuje, ali je mogoče preteklost oživiti z besedami, saj je Charlotte našla način, na katerega je to mogoče storiti:

Francija, ki se je nekega dne prikazala srede stepe, je svoje rojstvo dolgovala knjigam. Da, po svojem bistvu je bila to romaneskna dežela, sestavljena iz besed, kjer so reke tekle v kiticah, kjer so ženske jokale v aleksandrincih in kjer so se moški dvojevali v pamfletih (Makine 2005: 243).

UPODOBITVE TUJCEV IN NJIHOVEGA ISKANJA IDENTITE

Kovačičevi *Prišleki* in Makinov *Francoski testament* sodijo v literaturo, ki prikazuje različne oblike tujstva. Tujstva kot odnosa do resničnosti imagološke študije ne raziskujejo, zato je treba raziskovalni pristop, s katerim smo se približali raziskovanima romanoma, nadgraditi z drugimi. Za raziskave pojma tujstva se je smiselno nasloniti na spoznanja, ki jih je v že omenjeni knjigi *Étrangers à nous-même* oblikovala Julia Kristeva. V izjemno zanimivi študiji je v literarnih besedilih poiskala podobe tujcev – tako podobe oseb, ki živijo v tuji deželi, kot tudi podobe tujstva, kakor se izoblikujejo v percepciji lastnega jaza. V uvodu v raziskavo je izpostavila nekaj konstant, ki jih doživljajo migranti ob vstopu v novo okolje. Mnoge med njimi lahko odkrijemo tudi v obeh romanih, ki sta predmet raziskave v pričujoči razpravi, zato jih bomo povezali s spoznanji Kristeve. Avtorica, tudi sama migrantka, se na začetku vpraša, ali obstajajo srečni tujci. Njen odgovor je za slovenski odnos do tujine, ki ga morda najbolj ponazarja mit o lepi Vidi in sploh vsa

hrepnenjska literatura, presenetljiv, saj pravi, da na tujčevem obrazu gori sreča, sreča odtrganosti, tega, da je zbežal proč, da se lahko približa prostoru objubljene neskončnosti. Tudi v obeh raziskovanih romanih tujstvo ni konotirano le negativno. Makine na koncu svojega dela pravi, da je bila Charlotte emigrantka v najboljšem pomenu besede, saj je živela sredi skrajne raznovrstnosti ljudstev, kultur in jezikov. Tudi Charlotte sama svojega bivanja v Rusiji in Sovjetski zvezi ne dojema kot tragičnega, temveč z deželo čuti kakor že njena mati – na poseben način ji je za vselej zavezana. Tudi za Bubija novo okolje, še posebno v drugem delu, ko se vanj že dobro vživi, ni le negativno konotirano, temveč se prvoosebni pripovedovalec zaradi vsega, kar je izkusil, predvsem pa zaradi selitve v novo okolje, počuti močnejšega, saj ima izkušnje, ki jih njegovi vrstniki nimajo. Še posebno se mu to razkrije ob srečanju z nemškim vojakom, ki je tako kot on moral zapustiti domovino:

... pokazal sem mu hišo, če bi nas obiskal, če bo še kaj ostal v Ljubljani ... vedel sem iz lastne izkušnje, kako mu je ... kot da je spet doma in je okrog njega Nemčija ... spremil se ga do mesta ... ljudje so naju grdo gledali ... ne njega, ampak mene ... in to skrivaj, kar je veliko huje ... pri Cozovi piramidi sva si dala roke ... Človek je jezik, sem si rekel dvajset, trideset let pozneje ... (Kovačič 1984: 382)

Tudi Julia Kristeva poudarja vlogo maternega jezika pri oblikovanju tujčeve identitete, saj ima v tem smislu posebno izkušnjo, ki jo poetično strne v naslednje misli:

Ne govoriti maternega jezika. Živeti z resonancami in argumentacijami, ki so odrezane od nočnega spomina telesa, od grenko-sladkega sna otroštva. Nositi ga v sebi kot skrivni obok ali kot invalidnega otroka – obdanega z ljubečo skrbjo in nekoristnostjo – ta jezik preteklosti oveni, ne da bi te kdajkoli zapustil (Kristeva 2001: 15).⁵

Kristeva zaključí, da je tujčevo kraljestvo med dvema jezikoma tišina, saj novega jezika nikoli ne obvlada kot maternega. Tako Kovačič kot Makin na več mestih v besedilu izpostavita problem jezika. Pri slovenskem pisatelju se prvoosebni pripovedovalec zave položaja, o katerem piše Kristeva, ko želi v slovenščini opisati dogodke iz svojega otroštva. Ker slovenščine in vseh njenih odtenkov ne obvlada tako, da bi z njimi lahko izrazil čustva, v nemščini, jeziku svoje matere in prve domovine, pa jih tudi nikoli ni osvojil, se mu zdi, da ne more povedati tega, kar čuti, zato je narava njegovega jezika »težka« (Kovačič 1984: 450). Številni premori, ki jih označujejo v besedilu tri pike, lahko verjetno razumemo tudi kot tišino, o kateri piše Kristeva. V *Francoskem testamentu* je problematika jezika še bolj kompleksna, saj je predstavljena z dvema likoma. Charlotte želi ohraniti stik s francoščino, a to je po materini smrti mogoče šele, ko začne francoščino učiti svoja vnuka. Prvoosebni pripovedovalec šele ob zadnjem srečanju z njo spozna, koliko so ji pomenili pogovori z njim in njegovo sestro: »Že pol stoletja je, odkar ta jezik živi v popolni izoliranosti, redko se govori in nanaša se na realnost, ki je tuja njegovi naravi, kot rastlina, ki krčevito poganja na golem skalnem previsu ...« (Makine 2005:

⁵ Vse navedke iz dela Kristeve je iz angleške izdaje prevedla avtorica pričujoče razprave.

205) Zanimivo se zdi, da bi podobno lahko trdili tudi za Kovačičevo nemščino, ki je v romanu takšna, kot se je ohranila v avtorjevem spominu, polna slovničnih in pravopisnih napak, a zaradi tega povsem samosvoja. Lojze Kovačič je o svojem jeziku v intervjuju z Matejo Komel Snoj zapisal:

Med obema jezikoma se počutim tako, kot bi plaval med bregovima, enim ob strogo reguliranem visokem koritu, in drugim, poravnanim s pobočjem in posejanim s travo, čez katerega najbrž lahko prideš tudi med polja in gozdove. Danes odzvanjata v meni tako nemška materinščina kot slovenska očetovščina, ker sem postavil, če že ne enačaj, pa vsaj most. [...] Bržčas zato, naj pišem slovensko ali nemško, tako grobo kršim veljavna pravila obeh jezikov in z nekakšno tretjo sintakso, svojo, skušam uskladiti in precizirati agregatna stanja človeka in njegovih reakcij (Komel Snoj 1998: 215).

Tudi Makine opozarja na svojskost jezika, ki ga posreduje Charlotte svojima vnukoma:

In vendar je Charlottina francoščina ohranila izjemno moč, jedrnatost in čistost, tisto ambrasto prosojnost, ki jo z leti pridobi vino. Njen jezik je preživel sibirске snežne viharje in žgoči pesek v puščavi srednje Azije. In še vedno odmeva na bregu te reke sredi neskončne stepe [...] Postalo mi je jasno, da je njena francoščina, to tkanje stavkov, ki se mi je zdelo tako naravno, ob mojem odhodu za celo leto otrpnila, zamenjala jo je ruščina in listanje strani v tišini (Makine 2005: 205).

Vendar Makine hkrati postavlja misel Julije Kristeve o tišini poliglotov pod vprašaj, saj odkrije nekaj, kar sam imenuje univerzalni jezik, s katerim je mogoče razbiti tišino:

Da, govorila je v francoščini. Lahko bi govorila v ruščini. To ne bi ničesar odvzelo trenutku, ki ga je ustvarila. Se pravi, da obstaja neke vrste vmesen jezik. Univerzalni jezik. Znova sem pomislil na ta »prostor med jezikoma«, ki sem ga odkril po zaslugi svojega jezikovnega spodrslljala, na jezik »čudenja« ... In tistega dne me je prvič prešinila vznemirljiva misel: »Kaj pa če bi bilo mogoče izraziti ta jezik pisno?« (Makine 2005: 208)

Podobno pot iz nihanja med obema jezikoma išče tudi Bubi, ko pravi profesorici Komarjevi:

Malo sem tudi zmešan ... ta dva jezika se ne marata ... jaz pa, kaj vem, mislim pol v enem, pol v drugem, pomešam oba« ... Ona: »To bo minilo ... zato vadviva ... Poskusi brati malo več naših knjig, da si boš obrusil jezik ...« Jaz: »Ne gre mi samo za to, da bi pisal pravilen, slovniško pravilen jezik, ampak kako bi tisto povedal, kar me tišči ... kako gledam nase (Kovačič 1984: 451).

Tako Aljoša kot Bubi spoznata, da je edini izhod iz tišine umetniško poigravanje

z jezikom, vmesni jezik se tako izkaže za jezik avtorjeve lastne poetike, ki zaživi le v njegovih besedilih.

Toda jezik ni edino, kar ločuje migrante v obeh romanih od njihove okolice. Njihova drugačnost se ne izraža le v rabi jezika. Bubiju se vrstniki posmehujejo zaradi nenavadne, trde izgovorjave slovenskih besed, za Charlotte pa pripovedovalec zapiše, da se »njena ruščina, vedno zelo pravilna, zelo lepa, nikakor ni skladala z grobim, neposrednim in slikovitim Avdotijinim jezikom«, torej jezikom, ki so ga uporabljali njeni sovaščani. Zaradi pripadnosti drugi kulturi, pa čeprav le za kratek čas zgodnjega otroštva, kot je to značilno za Bubija, ali vztrajanje na pripadnosti rodnemu narodu, v katerega deželi je Charlotte prebela le nekaj časa, se obe osebi in preko vživljanja v babičine zgodbe tudi Aljoša, čutijo drugačne od okolice. Prvoosebni pripovedovalec večkrat poudari Charlottino drugačnost. Razlikuje se od drugih babušk, saj je vitka in je ohranila kljub sivim lasem mladosten videz, je edina, ki najde stik z vaškim posebnostem in si upa govoriti neposredno o tistem, o čemer drugi molčijo. Zaznamovanost s tujo kulturo preprečuje tudi Bubiju in Aljoši, da bi se zlila z okoljem, ki se nanju odziva včasih celo nestrpno. Občutje tujosti in pogosto osamljenosti je značilno za vse tri. Charlotte razmišlja, da nima nič skupnega s sibirsko divjino in poledenelo zemljo, niti z ljudmi, in ugotavlja: »Tukaj sem, čisto sama in nesem morfij svoji materi ...« (Makine 2005: 55) Tudi prvoosebni pripovedovalec poudari Charlottino samotnost: »Odkrival sem Charlottino lepoto. In skoraj sočasno – njeno samoto« (Makine 2005: 204). Ali na drugem mestu: »In takrat se mi je samotnost te ženske prikazala v vsej svoji parajoči in vsakodnevni preprostosti« (Makine 2005: 205). Po nekaj odstavkih pa spet piše o Rusiji kot deželi Charlottine samote.

Kot ugotavlja Julia Kristeva, je občutek samote posledica tega, da je migrant pretrgal vse vezi s svojci, a samota je hkrati tudi svoboda, ki odpira nove možnosti. Čeprav v Kovačičevem romanu Bubi ni zapustil svojcev, temveč so se preselili skupaj, vendarle ne delujejo kot medsebojno trdno povezana skupnost, kar ugotavlja tudi Marjan Dolgan:

Čeprav se pri Kovačiču družinski člani branijo pred nasilnim okoljem, pa nikoli ne postanejo enotna trdnjava. Vedno ostanejo zgolj družba neuskkljenih, nesamozavestnih, čudaških, z občutkom večnega tujstva in krivde obremenjenih posameznikov, ki jih tok zgodovine vrtinči po Srednji Evropi (Dolgan 1998: 153).

V *Prišlekih* bi resnično odtrganost od družine, s tem povezano svobodo, a tudi samoto, najbrž lahko odkrili šele v tretjem delu, ko je družina tudi fizično ločena, saj so mama, Clairi in Gisela v Avstriji v begunskem taborišču, medtem ko je Bubi ostal v Sloveniji. Pri Makinu srečamo povezavo med občutkom tujstva in svobodo predvsem v odraslem Aljoši, ki v Parizu živi na robu družbe in doživlja svoje tujstvo kot edini možni način bivanja, ki človeka ne utesnjuje:

Na vlaku, ki me je peljal proti Parizu, sem skušal poimenovati vsa ta leta, ki sem jih preživel daleč od Saranze. Eksil kot način življenja? [...] Da, potovanje od nikoder drugam. Takoj, ko se je kraj, kjer sem se ustavil, začel navezovati name, sem že

moral oditi. To potovanje je poznalo samo dva časa: prihod v nepoznano mesto in odhod iz mesta, katerega pročelja so ravno začela postajati domačna ob pogledu nanje ... (Makine 2005: 224)

Aljošo, ki ne more nikjer najti obstanka, bi lahko razumeli kot tiste migrante, o katerih Julia Kristeva piše, da »ne živijo ne v preteklosti ne v sedanjosti, temveč v onstranstvu, dotikajo se ga s strastjo, ki je sicer trdoživa, vendar bo vselej ostala nepotešena. To je strast za drugo deželo, vedno za obljubljeni, strast po zavzetju, ljubezni, otroku, slavici« (2001: 10). Ali kot piše na drugem mestu: »Tujca ne ustavi nobena ovira, vse trpljenje, žalitve, zavrnitve mu niso pomembne, ko išče nevidno in obljubljeni deželo, ki ne obstaja, a jo on nosi v svojem srcu. Ta dežela je onstran vsega« (2001: 5). Na drugi strani so, kot piše Kristeva, tujci, ki »hirajo v agonijskem boju med tem, česar ni več, in tistim, česar nikoli ne bo« (2001: 10). V takšni podobi tujca bi lahko prepoznali Bubijevo mater, ki se ne more sprijazniti z odhodom iz Švice in se vživeti v novo okolje. Do preteklosti in svoje domovine ima melanholičen odnos, ali kot pravi Kristeva:

Vsi poznamo tujca, ki preživi s solznim obrazom, obrnjenim proti domovini. Melanholični zaljubljenec v izginuli prostor, dejansko določeno obdobje ne more preboleti svoje zapustitve. Izgubljeni paradiz je čudež preteklosti, ki ga ne bo nikoli mogel dobiti nazaj (2001: 9).

Melanholija in nostalgija po izgubljeni domovini prevevata tudi Bubija. Dolgan piše, da Bubijevi spomini »večinoma niso negativni, saj so prežeti z nostalgijo na razposajene dogodke iz zgodnjega otroštva, ki jih je pripovedovalec preživel v urejenem svetu kultivirane civilizacije« (Dolgan 1998: 151). Podobno se z nostalgijo in melanholijo v *Franco-skem testamentu* na svoje otroštvo ozira tudi Charlotte, saj pripovedovalec v njenem petju francoskega napeva odkrije »melanholično lepoto melodije« (Makine 2005: 15), še bolj pa začuti njeno bolečino, ko izgubi njen kamenček z napisom Verdun, ki Charlotte spominja na dogodek iz mladosti: »V tistem trenutku se je zazdelo, da so se njene oči napolnile s solzami – zgolj toliko, da nama je njihov blesk postal nevzdržen. Ne, najina babica ni bila brezčutna boginja. Tudi njo je lahko presenetila stiska, nenaden obup!« (Makine 2005: 16)

Vendar boleč občutek za tujca ni le melanholija, temveč tudi soočenje s sovraštvom, ki ga doživlja zaradi svoje drugačnosti. Bubijeva mati na koncu, ko jo razum sicer že zapušča, še vedno poje pesem z verzom, ki se v prevodu glasi: »Umrli bom v sovražni deželi« (Kovačič 1984: 476). Kovačičeva družina občuti sovraštvo še mnogo bolj kot Charlotte, saj s svojo nemško govorico razburja meščane v okupirani Ljubljani. Ko se Bubiju razlije slepič in mora v bolnico, njegova mati z zdravnico govori nemško, kar ima posledice: »Njen obraz se je sklanjal nadme ... trd in rumen ... sovraštvo do Nemcev, mame, mene je bilo tako jasno, da ga ni bilo treba razlagati ... (Kovačič 1984: 416) Tudi njegov vrstnik Firant je neprikrito sovražen, saj Bubiju pravi: »No, saj ne bo več dolgo trajalo, kvečjemu nekaj ur ... potem jih bodo dobili po gobcu! ... in vi tudi! Ja, bili smo

ožigosani ... ni imelo smisla, da bi se zadrževal z njim ... da bi ga razvnel k še hujšemu besu ...» (Kovačič 1984: 475)

V *Francoskem testamentu* Charlotte doživi sovražnost le od oblasti in ne od ljudi iz svoje okolice, a ima prav tako hude posledice zanjo kot za Bubija, saj se njena družina razbije, ker je, kot piše avtor, »nosila v sebi dve hudi napaki, ki so ju najpogosteje pripisovali –sovražnikom ljudstva: –buržoazne– korenine in povezave s tujino« (Makine 2005: 98). Odnos okolice vpliva tudi na tujčevo identiteto. Da bi se prilagodil drugim, da bi ga sprejeli, mora zatajiti del sebe. Njegove občutke strne Kristeva v besede: »Delam, kar oni hočejo, toda to nisem »jaz« »jaz« je nekje drugje, »jaz« ne pripada nikomur, »jaz« ne pripada »meni«... ali »jaz« sploh obstaja?» (Kristeva 2001: 8) V obeh romanah odkrivamo v literarnih osebah občutke alienacije. Aljoša začuti, da se Charlotte nikoli ni popolnoma zlila z ruskim življenjem, tujka se ne čuti le okolici, temveč včasih tudi sama sebi: »Zdelo se mi je, da čutim vrtoglavo odtujenost, ki jo je morala Charlotte pogoste občutiti: skoraj kozmično utrujenost. Bila je tam, pod vijoličnim nebom, in videti je bila popolnoma sama na tem planetu, v modrikasto vijolični travi, pod prvimi zvezdami« (Makine 2005: 195–196).

Podobno včasih čuti tudi Bubi, pri čemer je seveda njegove občutke odtujenosti treba povezati tudi z odraščanjem, čeprav se mu pričuječe misli vzbudijo prav v trenutku, ko naj bi spet zamenjal okolje, ko naj bi se družina odpravila v njemu popolnoma tujo Nemčijo: »Če sem se zagledal v zrcalu, sem verjel, da je to mogoče kdo drug ... Videl sem pred sabo novo potovanje, železniško progo, kako izginja v tunel ... tudi sam sem izginjal ...« (Kovačič 1984: 266)

Tudi Dane Zajc, Kovačičev prijatelj in avtor uvodnih misli v zborniku o pisatelju, je izkušnjo prišleka povezal z odtujenostjo: »Kako je zrak poln glasov, obrazov, mnogih postav, od katerih nobene ne poznam. In mene nihče ne pozna, in sem strašno tuj tudi sebi v sebi« (Zajc 1998: 7).

Kakor pričajo Zajčeve besede, je tujstvo občutek, ki ga nosi v sebi vsakdo, ali kot piše Julia Kristeva:

Nenavadno, a tujec živi v nas, je skriti obraz naše identitete, prostor, ki uniči naše bivališče, čas, v katerem nastaneta razumevanje in nagnjenje. Ko ga spoznamo v sebi, ga ne moremo več zaničevati. Je simptom, ki ravno spremeni »mi« v problem, ki omogoči, da se pojavi, ko se zavem svoje razlike, in izgine, ko se vsi prepoznamo kot tujci, ki zavračajo vezi in skupnosti (Kristeva 2001: 1).

Spoznanje, da smo tujci tudi sami sebi, omogoči bolj strpen odnos do drugih oblik tujstva, a hkrati spodbuja iskanje sidrišč lastne identitete. V tem smislu morda lahko interpretiramo že skoraj obsedeno vračanje najzgodnejšega spomina pri Bubiju in Aljoši:

»Hotel sem začeti pri začetku ... Kako sem prvič ugledal svet, ležeč na visokem in belem ... mamu, Vatiya, sestre na Elizabethenplatzu ... sence, iz katerih so se potem izmotali oni ...« (Kovačič 1984: 447)

»Pajče niti, srebrnkaste in lahkotne v mojem francoskem prividu, je bilo le nekaj

vrst bodoče žice, ki še ni imela časa zarjaveti. Z materjo sem se sprehajal po –ženskem taborišču ... To je bil moj prvi spomin iz otroštva« (Makine 2005: 256).

V obeh primerih romanescni osebi čutita, da bosta najglobljo resnico o sebi lahko zapisali šele, ko bosta odkrili razlog za svoj prihod na svet, za svoje bivanje v njem. Makinov Aljoša hoče svoj pravi jaz odkriti v pripadnosti drugi kulturi, a spozna, da glede na svoje poreklo povsem pripada ruski. A to le navidez pomeni izgubo. Šele ko svoj najzgodnejši spomin umesti v zgodbo svojega življenja, se lahko zlije s Charlottino. V tistem trenutku prepozna njeno zgodbo kot njeno in svojo kot svojo z vsemi odtenki, ki ju družijo. Spoznanje, da ima svojo zgodbo, ga navda tudi z željo po umetniški kreativnosti, saj se zadnji stavek v romanu glasi: »Manjkale so mi samo še besede, s katerimi bi to izrazil« (Makine 2005: 258). Tudi pri Bubiju je pisanje povezano z iskanjem lastne identitete, in ne le *Prišleki*, temveč ves pisateljev opus je, kot je zapisal Dane Zajc, »prelistavanje knjige lastnega življenja« (1998: 11).

TUJKE

V obeh raziskovanih romanih sta avtorja izbrala prvoosebno pripovedno perspektivo. Pripovedovalec je pri Kovačiču odraščajoči deček, pri Makinu pa že odrasel moški, ki se spominja svojega otroštva. Čeprav so v ospredju seveda njuni odzivi na resničnost, doživljanje drugih oseb ni potisnjeno v ozadje. V obeh knjigah prevladujejo med drugimi osebami ženski liki, med njimi še posebno izstopajo ženske v vlogi migrantk. Pri Kovačiču sta to Bubijeva mama in sestra Clairi, pri Makinu seveda Charlotte in njena mati. Bubijevi in Charlottini materi je skupno, da se za zapustitev domovine nista odločili po svoji volji, temveč je bila posledica njune poroke. Obe se v novi domovini ustalita (za Bubijevo mater nova domovina najprej postane Švica in šele nato Slovenija), vendar v njej nista srečni, Charlottina mati žalost ubija z morfijem, Bubijeva v nenehnem jadikovanju in prepirih z očetom. Vendar v deželi, ki se jima zdi sovražna, kljub vsemu vztrajata. Albertine je ne more in noče zapustiti, saj pravi Charlotte, da je njena druga domovina narejena tako, da »vanjo prideš zlahka, iz nje nikoli« (Makine 2005: 67). Tudi Bubijeva mati ostane v domovini svojega moža, čeprav bi se lahko vrnila v Nemčijo. Toda ponižujoči zdravniški pregled, ki ga mora družina opraviti, da bi se lahko izselila, spremeni njeno odločitev in posledično življenjske poti vse družine. Albertine te moči nima, a njena hči zna zaprtost v Sovjetsko zvezo, iz katere ne more nikoli več v Francijo, potem ko se leta 1921 vrne, osmisliti in združiti obe svoji identiteti v materinstvu, ki ji omogoča, da ohrani svojo kulturo, kar pisatelj na simbolični ravni ponazori z metaforo trte, ki jo Charlotte zasaди v stepi. Tudi pri Kovačiču Bubijeva mati, čeprav jo je preselitev v Slovenijo globoko pretresla, v svoji materinski vlogi nikoli ne zataji.

V obeh romanih je poseben položaj ženske, ki se odloči za bivanje v deželi svojega moža, tematiziran do te mere, da je bralcu oziroma bralki povsem jasno, da je življenje migrantk drugačno zaradi njihovega spola in materinske vloge. Kovačič to še poudari v prvem delu romana, ko se Clairi, da bi družina lahko ostala v sobi v Novih Jaršah, vda

stanodajalcu, ki se ji gnusi. Mnogo manj je spolno nasilje utemeljeno in motivirano v *Francoskem testamentu*, saj je povsem nejasno, kako se je poročena Charlotte znašla v puščavi, kjer je bila brutalno zlorabljena. Zdi se, da se je na tem mestu Makine ujel v past, saj je svoji zgodbo dodal podobo ženske v vlogi žrtve in mučenice, da bi s tem roman naredil še bolj dramatičen, pokazal na širokosrčnost njenega moža in spolno zlorabo kontrastiral z doživljanjem spolnosti odraščajočega Aljoše.

SKLEP

V romanih *Prišleki* in *Francoski testament* so podobe tujcev in tujosti v ospredju, saj so osrednji liki zaznamovani s položajem migranta. Čeprav oba avtorja prikažeta vse temne strani različnih migrantskih življenjskih zgodb in usod, je za osrednje like življenje med dvema različnima svetovoma – svetom prve in nove domovine, predstavljeno kot duhovno bogato. Bubi, Charlotte in odrasli Aljoša ne sprejemajo le iz kulturnega obzorja nove domovine, temveč skozi svoj bogati notranji svet, ki ga izražajo v umetniški besedi, ali s svojo drugačnostjo obogatijo družbo, v kateri živijo. Branje obeh besedil tako ni le podoživljanje romaneskni usod, temveč odpira vprašanja o naši lastni identiteti in predvsem o našem odnosu do tujstva – tistega, ki ga doživljamo v svetu, ki nas obdaja, in tistega, ki je v nas samih.

LITERATURA

- Bergland, Betty (1992). Ideology, Ethnicity & the Gendered Subject: Reading Immigrant Women's Autobiographies. *Seeking Common Ground: Multidisciplinary studies of immigrant women in the United States* (ur. Donna Gabaccia). Westport: Praeger publishers.
- Braidotti, Rosi in Esther Vonk: Feminist theories of subjectivity in a European perspective, <http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/finalreport/hpse-ct-2001-00087-final-report.pdf> (15. 10. 2009).
- Dolgan, Marjan (1998). Prišleki – véliki tekst o demistifikaciji »vélikega teksta«. *Lojze Kovačič* (ur. Tomo Virk). Ljubljana: Nova revija, 139–161.
- Gabaccia, Donna (2006). A Glass Half Full? Gender in Migration Studies. *International Migration Review* 40(1): 3–26.
- Komel Snoj, Mateja (1998). S črte. Intervju z Lojzetom Kovačičem. *Lojze Kovačič* (ur. Tomo Virk). Ljubljana: Nova revija, 206–241.
- Kovačič, Lojze (1984). *Prišleki*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kristeva, Julia (1991). *Strangers to ourselves*. New York: Columbia University Press.
- Makine, Andrej (2005). *Francoski testament*. Maribor: Litera.
- Zajc, Dane (1998). Prišlek. *Lojze Kovačič* (ur. Tomo Virk). Ljubljana: Nova revija, 7–11.
- Žižek, Slavoj (1987). *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.

SUMMARY

FOREIGNERS AND THE OTHER IN THE NOVELS *THE NEWCOMERS*
AND *LE TESTAMENT FRANÇAIS*

Katja Mihurko Poniž

We find images of the Other in European culture, either as images of foreign countries or literary figures in the roles of migrants, already in mythology. In an analysis of the topic of foreigners and the Other published under the title *Étrangers à nous-même* (Strangers to Ourselves, 1988), Julia Kristeva, the Bulgarian-born French theoretician, finds that if we wish to discover the earliest images of the Other, we have to reach back into mythology. The author points out that the first foreigners were female, i.e. the mythological Io, who, transformed into a cow because of Hera's jealousy, ran around various parts of the world trying to evade a gadfly that would give her no peace. The next female foreigners we encounter in the mythological tradition are the Danaides. Modern migration studies find that gender is an important aspect which has to be included in research. While historical, sociological, anthropological and demographic studies of migrations have already frequently included the concept of gender, the issue is too infrequently understood as a research challenge in literary studies. We could also apply this finding to Slovenian literature, where the representation of female migrants is essentially unexplored, although there are texts which are crying out for such analysis, as female migrants are represented in them exceptionally stereotypically.

Representations of foreigners and the Other are expressed at the level of high art in the novels of Lojze Kovačič, particularly in the first and second parts of *Prišleki* (The Newcomers). In this paper I will compare that novel with Andreï Makine's novel *Le testament français* (published in English as *Dreams of My Russian Summers*). By employing the approach of imagology research I study the image of Switzerland in Kovačič's novel, as the author presents it to us using a first-person narrator. I compare this image with the image of France as seen by the first-person narrator of *Le testament français* through his grandmother's stories and his own studies of French culture and history.

Kovačič's *The Newcomers* is set in Slovenia, where the narrator's family moves from Switzerland. Images from the Swiss period do not appear frequently in the novel, but they are nevertheless charged with meaning. In the second part of the novel, when Bubi increasingly feels a part of his new homeland, the returning to the past in memory is no longer an escape arising from a feeling of non-belonging and conflicts with his living environment. The first-person narrator discovers the transience and unreliability of memory, realises that events slowly slip into forgetting, feels helpless before the inescapable passage of time, but at the same time is aware that memories of the past can enrich the present and give them new meaning. Otherness is not just the marking of something by absence, but makes special experience possible through belonging to different worlds rather than a single solitary world.

Switzerland is presented in the novel as the idealised place of the narrator's youth, which, he is aware, lives only in his memory, although so intensely that it prevents him from completely blending into his living environment.

Andreï Makine is also known for having two cultures, we could even say two homelands, although he came to France only as an adult. Nevertheless, in his novel *Le testament français* the second country is always present in a manner similar to that of Kovačič. As with Kovačič, for Makine as well the foreign country is closer to the heart of the writer and much more familiar than the one he lives in. The image of France that we get from Makine's narrator is expressly subjective. As Switzerland is a paradise lost for Kovačič's Bubi, France for the grandmother of the first-person narrator in *Le testament français* is also an idealised place to which she will never again return. Both cities, Paris and Basel, appear in the novels as metaphors for luxury, diversity and sophistication, and function as a contrast to the everyday poverty in which the novels' characters live. Although Alyosha experiences France only through his grandmother's storytelling, he feels like a part of its culture, which gives him, like Bubi, the strength to make a quick escape from the poverty which prevails in his homeland. But they are both aware of the truth; they know that their countries are set in foundations of imagination and live only in memory.

In the novels *The Newcomers* and *Le testament français*, images of foreigners and Otherness are in the forefront, as the main characters are characterised by their status as migrants. Although both authors show all of the dark sides of various migrant life stories and fates, for the main characters life between two worlds – the worlds of their first and second homelands – is presented as spiritually rich. Bubi, Charlotte and the adult Alyosha do not receive only from the cultural horizon of their new homelands, but through a rich inner world which they express through artistic language, and they enrich the society in which they live through their differentness. To read both novels is thus not just to experience the characters' fate, but poses new questions about our own identity and particularly about our attitudes towards Otherness – that which we experience in the world around us and that which lies within us.